

ФЕДУН І. Л.

к. е. н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

fil_2604@mail.ru

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ
ПІДВИЩЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В
АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ**

У статті розглянуто методологічні підходи до формування кластерної моделі підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві, окреслено основні характеристики таких кластерів та комбінації фільтрації відбору певної кластерної стратегії щодо підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві.

Ключові слова: кластерна модель, стратегія, кластер, фільтрація, агропромислове виробництво.

ФЕДУН И. Л.

к. э. н., доцент

Тернопольский национальный экономический университет

fil_2604@mail.ru

**МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ КЛАСТЕРНОЙ
МОДЕЛИ ПОВЫШЕНИЯ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ
В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ**

В статье рассмотрены методологические подходы к формированию кластерной модели повышения инновационно-инвестиционной активности в агропромышленном производстве, определены основные характеристики таких кластеров и комбинации фильтрации отбора определенной кластерной стратегии по повышению инновационно-инвестиционной активности в агропромышленном производстве

Ключевые слова: кластерная модель, стратегия, кластер, фильтрация, агропромышленное производство.

FEDUN I. L.

candidate of economic sciences, associate professor

Ternopil National Economic University

fil_2604@mail.ru

**METHODOLOGICAL APPROACHES TO CLUSTER MODEL OF INNOVATION AND
INVESTMENT ACTIVITY INCREASING IN AGRICULTURAL PRODUCTION**

The article reviews the methodological approaches to improve cluster model innovation and investment activity in the farming industry, outlines the main characteristics of these clusters and the selection of a combination of filtration cluster strategy to increase innovation and investment activity in agriculture production. The history of the concept of cluster, cluster definition academics, foreign experience using cluster strategy. The concept of a cluster that has many interpretations, but the characteristic of its nature is to combine individual elements (composite particles) into a single unit to perform a specific function or implement a specific purpose, in this case, the strategy of innovation and capacity-building investment in agricultural production. We consider a generalization of domestic and foreign experience of the clusters to increase the effective operation of each subject and region, ensuring their survival and victory in the competition.

Keywords: cluster model, strategy, cluster filtering, agro-industry.

Постановка проблеми. Глобальні зміни, які відбуваються в результаті стрімких темпів науково-технічного прогресу, активізації інноваційних процесів, потребують нових підходів. Впровадження європейської моделі соціально-економічних перетворень аграрної сфери, підвищення рівня та якості життя сільського населення, прискорення системних аграрних реформ створюють передумови для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві. Економічне зростання агропромислового виробництва

залежить від рівня їх інноваційного розвитку та взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування і аграрним бізнесом. Однією з важливих умов забезпечення процесу інноваційного розвитку є вжиття низки заходів, спрямованих на ефективне використання наявних ресурсів регіону, його інноваційно-інвестиційного потенціалу. Як засіб прискореного розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві є кластерний підхід, про ефективність якого свідчить як світова господарська практика, так і певний вітчизняний досвід.

Кластерна модель являє собою прийнятну структуру для розробки нових форм підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності і передбачає перехід від прямого втручання органів державної влади до регулювання за допомогою опосередкованих стимулів. Розробка стратегії розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві набуває актуального значення з точки зору сучасних реалій, які нерозривно пов'язані з переорієнтацією підходу до управління інноваційно-інвестиційними процесами, а також відносин у суспільстві. Кластери підвищують продуктивність праці, прискорюють темпи впровадження інновацій на виробництві, сприяють конкурентоспроможності агропромислових галузей економіки, не вимагають значних коштів і складаються з різних ініціатив, спрямованих на стимулювання учасників для співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, які активно займаються вивченням проблем, пов'язаних з організацією кластерів, їх ідентифікацією, функціонуванням та оцінюванням, тенденціями та перспективами створення кластерної моделі інноваційно-інвестиційної активності, слід виокремити праці Т. Вюртенбергера, М. Портера, Л. Пуллола, Х. Шреплера, Ж.-Л. Поже, С. Грищенко, А. Брувера, В. Нудельмана, П. Чечелюка. Теоретичні аспекти формування конкурентоспроможних кластерів знайшли своє відображення в публікаціях А. Александрової, О. Гудзь, М. Кропивка, О. Кучеренка, І. Запатріної, А. Миграняна, П. Саблука та інших.

Мета статті – розглянути методологічні підходи до формування кластерної моделі підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві та окреслити основні характеристики таких кластерів й комбінації фільтрації відбору певної кластерної стратегії щодо підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві.

Виклад основного матеріалу. Досвід зарубіжних країн світу свідчить, що розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві у певній місцевості сприяють кластери. Поняття „кластер” має багато тлумачень, але характерною ознакою його сутності є об'єднання окремих елементів (складових часток) у єдине ціле для виконання певної функції або реалізації певної мети, у нашому випадку – реалізації стратегії нарощення потенціалу інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві.

Поняття кластеру вперше введено в економіку американським економістом Майклом Портером, який вивчив цю проблему за допомогою дослідження конкурентних позицій більше 100 галузей різних країн. М. Портер звернув увагу на те, що найбільш конкурентоспроможні в міжнародних масштабах фірми однієї галузі зазвичай не безсистемно розкидані по різних розвинених державах, а мають властивість концентруватися в одній і тій же країні, а часом навіть в одному і тому ж регіоні країни. За визначенням М. Портера, кластер – це поєднання підприємств і установ, для якого територіальна спільність його компонентів є додатковим чинником підвищення економічної ефективності за рахунок сталості взаємозв'язків, скорочення транспортних витрат, раціонального використання всіх видів місцевих ресурсів, створення умов для поєднання з територіальним плануванням й управлінням [4, с. 298].

Ми підтримуємо визначення, яке дав М. П. Войнаренко: кластер – це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного розвитку регіону [6].

Основними передумовами створення кластерів є: близькість ринку, забезпечення

спеціалізованою робочою силою, наявність постачальників капіталу й устаткування, доступ до специфічних природних ресурсів, наявність підприємств, орієнтованих на підвищення продуктивності за рахунок збільшення масштабів виробництва [7].

Головна ідея кластеризації – об'єднатись, щоб стати економічно сильними, мати більш злагоджений і потужний стратегічний потенціал, випускати конкурентоспроможну продукцію.

Мета створення кластера полягає у забезпеченні економічного розвитку та підвищенні конкурентоспроможності продукції або послуг його членів на ринках. Для створення кластера необхідно здійснити комплекс економічних, законодавчих та гуманітарних заходів, забезпечивши при цьому певні базові умови регіонального розвитку [2].

Також є всі підстави погодитися з думкою багатьох експертів про те, що завдання розвитку кластерів як способу формування нових типів ресурсів не лише дасть поштовх для відродження вітчизняних видів економічної діяльності, але й зможе суттєво скоротити розрив у розвитку між регіонами.

У процесі впровадження кластерна модель спочатку використовувалась з метою вирішення проблем конкурентоспроможності. Нині кластерний підхід застосовується при вирішенні ширшого кола завдань, зокрема як основа стимулювання інноваційної діяльності; під час аналізу конкурентоспроможності держави, регіону, галузі; як основа загальнодержавної агропромислової політики; під час розробки програм регіонального розвитку; як основа взаємодії усіх форм підприємництва.

Процес утворення кластерів передбачає різні напрями зв'язків, а саме:

- нові виробники, що приходять з інших галузей, прискорюють свій розвиток, стимулюючи науково-дослідні роботи та забезпечуючи необхідні кошти для впровадження нових стратегій;

- відбувається вільний обмін інформацією та швидке поширення нововведень каналами постачальників або споживачів, які мають контакти з іншими конкурентними підприємствами;

- взаємозв'язки всередині кластера, часто абсолютно несподівані, зумовлюють появу нових напрямів у конкуренції, які породжують цілком нові можливості;

- людські ресурси й ідеї утворюють нові комбінації.

У цілому розрізняють три широковживані визначення кластерів, кожне з яких підкреслює основну рису його функціонування:

- регіонально обмежені форми економічної активності всередині споріднених секторів, які зазвичай прив'язані до певних наукових установ (науково-дослідних інститутів, університетів тощо);

- досить вузько визначені сектори, в яких суміжні етапи виробничого процесу утворюють ядро кластера; до цієї ж категорії потрапляють і мережі, що формуються навколо головних підприємств;

- галузі економіки, визначені на високому рівні агрегації або сукупності секторів на ще вищому рівні агрегації (наприклад „агропромисловий кластер”).

Для подальшого розвитку кластерів розробляють стратегії, які, по суті, повинні доповнювати одна одну. Тобто ці стратегії спрямовані на підвищення використання знань в існуючих кластерах та на створення нових мереж співпраці всередині них. Як правило, центром кластера стають кілька потужних підприємств, при цьому між ними зберігаються конкурентні відносини. Ефективна спеціалізація виробництва кластера дає можливість залучення до необхідної співпраці малого та середнього підприємництва.

Нині кластерні стратегії використовуються у більшості країн Європи. Так, у Німеччині з 1995 р. діє програма створення біотехнологічних кластерів Bio Regio. У Великобританії уряд визначив райони навколо м. Единбурга, Оксфорда та Південно-Східної Англії основними регіонами розміщення біотехнологічних фірм. У Норвегії уряд стимулює співпрацю між підприємствами в кластері “морське господарство”. Фінляндія має розвинутий лісопромисловий кластер, куди входить виробництво деревини, паперу, меблів,

поліграфічного та пов'язаного з ним устаткування. Тісна взаємодія підприємств даного кластера в поширенні знань забезпечує їм конкурентні переваги перед основними конкурентами. За оцінкою експертів, Фінляндія лідирує за рівнем як дослідницької, так і технологічної кооперації [4, с. 301]. У свою чергу, успіхи оточення позитивно впливають на подальше зростання конкурентоспроможності економічних суб'єктів [9, с. 59].

Нині в науковій літературі визначено сім основних характеристик кластерів, комбінації яких можуть визначати вибір певної кластерної стратегії щодо інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві:

- географічна: побудова просторових кластерів економічної активності, починаючи від суто місцевих (наприклад, садівництво в Нідерландах) до насправді глобальних;
- горизонтальна: кілька галузей можуть входити до більшого кластера;
- вертикальна: у кластерах можуть бути присутні суміжні етапи виробничого процесу; при цьому важливо, хто саме з учасників мережі є ініціатором і кінцевим виконавцем інновацій у межах кластера;
- латеральна: у кластері об'єднуються різні галузі, які можуть забезпечити економію за рахунок ефекту масштабу, що призводить до нових комбінацій;
- технологічна: сукупність галузей, що використовують аналогічну технологію (наприклад, біотехнологічний кластер);
- фокусна: кластер, що зосереджений навколо одного центру – підприємства, науково-дослідного інституту або навчального закладу;
- якісна: тут важливим є питання не тільки про те, чи справді підприємства співпрацюють, а й про те, яким чином вони це роблять.

Мережа не завжди автоматично стимулює розвиток інновацій. Інколи в мережах, навпаки, пригнічуються інноваційні процеси та заохочується захисне поводження. Взаємозв'язки з постачальниками можуть стимулювати інноваційні процеси, але вони також можуть використовуватися для перекладання витрат на партнерів і обмеження їх у фінансовому відношенні. В останньому випадку мережі не будуть ні стабільними, ні стимулюючими.

Попри підвищений інтерес до кластерів та вжиття низки заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва, їх кількість в Україні збільшується повільно. В Україні концепцію галузевих кластерів почали застосовувати на практиці у 1998 р. Проте в процесі її впровадження виникли проблеми щодо поширення концептуальних економічних і методичних знань про кластери, їх організацію та підтримку. Роль кластерів зміщена більше у бік формування сприятливої інноваційної інфраструктури ніж дієвого механізму, на основі якого можна будувати стратегію інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної сфери.

У ході дослідження з'ясовано, що перспективи створення різних варіантів кластерів є практично в усіх регіонах України та різних сферах господарської діяльності. Але нині лише невелика кількість агропромислових підприємств в Україні проходять або пройшли стадію кластеризації. Це пояснюється низкою перешкод та бар'єрів у створенні та функціонуванні кластерів. У нашій країні існує ряд суттєвих недоліків, які не просто заважають впровадженню новітніх стратегій щодо інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві, а й роблять це фактично неможливим. До таких недоліків необхідно віднести недосконалість законодавчої бази, показники сплати податків і перерозподіл бюджету. Крім того, помилковою є позиція органів влади щодо необхідності інвестування тільки в деякі основні галузі промисловості, які можуть стати двигунами капіталовкладень з боку зарубіжних інвесторів, і в подальшому це призведе до зростання внутрішнього валового продукту та забезпечить розвиток регіонів. Європейський досвід у сфері регіонального розвитку вже давно спростував таку позицію, як неправильну [4, с. 481].

Аналіз теоретичних розробок та статистичних даних довів, що в Україні спостерігаються певні зрушення у подальшому створенні економічних умов для проведення агропромисловими підприємствами інвестиційної та інноваційної діяльності. Однак наявні

значні резерви, які далеко не повною мірою використовуються державою для створення сприятливого клімату, який би стимулював інноваційну діяльність агропромислового виробництва.

На підставі аналізу основних характеристик організаційних форм інтеграції агропромислових підприємств установлено, що всі вони засновані на традиційному дослідницькому підході, який акцентує увагу на стратегічних групах подібних підприємств зі схожою позицією у мережевій структурі, горизонтальних відносинах та конкурентній взаємозалежності. Кластерний підхід пропонує інший ракурс розгляду економічних проблем, який фокусує увагу на важливості вертикальних відносин між різнорідними економічними суб'єктами та їх взаємозалежності, заснованої на синергізмі, тобто на взаємному підсиленні дії.

Можливість реалізації процесів розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві не залежить безпосередньо від інституційної та адміністративно-територіальної організації. Такий розвиток може бути забезпечений із застосуванням простих принципів і методів за умов роботи усіх систем – від централізованих до децентралізованих.

У процесі дослідження теоретичних та практичних аспектів кластерного типу об'єднань та інших організаційних форм інтеграції агропромислових підприємств виявлено, що існують принципові відмінності кластера від інших форм, які полягають у тому, що:

- кластер передбачає інноваційну спрямованість;
- підприємства, що об'єднуються у кластер, не втрачають своєї господарської та юридичної самостійності, переважна їх більшість приватні;
- в межах кластера характерна взаємодія не тільки постачальників, споживачів, але й конкурентів, які здійснюють спільну діяльність;
- стратегія кластерної програми передбачає зацікавленість підприємців інвестувати кошти саме у місцеве виробництво, використовувати місцеві ресурси та вітчизняні передові технології;
- наявність чітко вираженого фактора лідируючого (інтегруючого) продукту;
- наявність у більшості випадках територіальної локалізації основної маси господарських суб'єктів-учасників кластерної системи.

Доцільно використовувати методичний підхід до визначення ядра кластера за наступною структурою:

- визначення ядра кластера та підприємств, що ввійдуть до нього (визначення параметрів відбору до кластера: рівень науково-технічного потенціалу; конкурентоспроможність продукції; наявність нематеріальних активів (гудвілу); визначення кількісних показників для кожної групи підприємств; визначення методу поділу масиву підприємств на групи).
- визначення підприємств, що можуть не входити до кластера, але тісно взаємодіяти з ним;
- визначення суміжних підприємств та характеру їх взаємодії;
- визначення взаємодії з органами державної влади регіону.

Висновки. Розробка концепції галузевих кластерів щодо активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві в Україні спрямована на подальший розвиток та підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва як основи динамічного розвитку сільських територій й усунення значних міжрегіональних диспропорцій.

На підставі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування кластерів ми переконались, що вони можуть бути тими точками росту, які при вдалій концентрації агропромислового виробництва, його спеціалізації, використанні сучасних досягнень комунікації, координації, кооперації й співробітництва допоможуть підвищити ефективність діяльності кожного конкретного економічного суб'єкта та регіону, забезпечуючи їх виживання й перемогу в конкурентній боротьбі.

Однак необхідно визнати, що на процес активізації інноваційно-інвестиційної

діяльності в агропромисловому виробництві за рахунок створення кластерів впливає ряд негативних чинників. У зв'язку з цим держава повинна сформувати організаційно-економічні умови розвитку процесу кластеризації та концентрації агропромислового виробництва.

Впровадження методологічних підходів кластерної моделі розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві, які будуються на основі конкурентоспроможності галузі, сприятиме підвищенню рівня та якості життя сільського населення, подоланню бідності та безробіття, стабільному економічному зростанню агропромислового виробництва, прискоренню і проведенню системних аграрних реформ.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі лежать у площині розробки нових форм підтримки активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві в Україні, здійснення комплексу законодавчих заходів, створення умов для підвищення конкурентоспроможності сільських територій та усунення міжрегіональних диспропорцій.

Список використаних джерел

1. Ганущак-Єфіменко Л. М. Формування промислових кластерів як ефективний напрям розвитку економіки регіону / Л. М. Ганущак-Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11 (101). – С. 151–159.
2. Гудзь О.Є. Можливості кластерних технологій як ефективного інструменту розвитку аграрної сфери в умовах деформацій економічного простору / О.Є. Гудзь // Матеріали III регіональних річних зборів Північно-Східного відділення всеукраїнського Конгресу вчених економістів-аграрників [„Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві”]. – Х. : ХНТУСГ. – 2010. – С. 109–113.
3. Гуменюк О. І. Кластери як організаційна структура інноваційно-інвестиційної моделі розвитку промисловості / О. Г. Гуменюк // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 2(68). – С. 9–19.
4. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку : [монографія / за заг. ред. О.Ю. Кучеренка, І.В. Запатріної]. – К. : ВІП, 2006. – 624 с.
5. Іванов Ю. Б. Оцінка стійкості регіональних кластерних структур в аспекті ресурсного потенціалу / Ю. Б. Іванов, А. Д. Олійник // Проблеми економіки та управління. Вісник Національного університету „Львівська політехніка, 2009. – С. 106–111.
6. Малий М. В. Будівельний кластер – європейський шлях розвитку / М. В. Малий, М. П. Войнаренко. – Хмельницький : Асоціація „Поділля Перший”, 2005. – 32 с.
7. Підвисоцький В. Формування та впровадження програм підвищення конкурентоспроможності територій : метод. матеріали / В. Підвисоцький, Р. Ткачук. – К. : Леста, 2010. – 64 с.
8. Федоренко С. Г. Концепція кластерної політики в Україні / С. Г. Федоренко, А. М. Тугай, А. Ф. Гойко, В. Д. Джабейло // Економіка та держава. – 2008. – № 11. – С. 5–15.
9. Чечелюк П. Кластер не пресмыкательство перед западом, а новая инициатива в строительном бизнесе / П. Чечелюк // Зеркало недели. – 2003. – № 36.